

Decadència

El concepte de "Decadència", per etiquetar el període en que es pot afirmar que la literatura catalana viu una etapa de crisi, no és apropiat per alguns motius bàsics: en primer lloc, en aquests segles no hi ha en cap moment un aturament absolut de la producció de literatura en català, i cal dir que la crisi (crisi que certament existeix) es produeix en l'àmbit de la literatura culta, però mai de la literatura popular, que gaudirà en aquests segles de gran vitalitat. En segon lloc, el terme "decadència" significa un "encaminament devers la ruïna" (*Diccionari de la Llengua Catalana*, Institut d'Estudis Catalans); no podem dir que la literatura catalana d'aquests segles s'encaminés "vers la ruïna", ja que a partir de la segona meitat del segle XIX recuperaria l'esplendor que havia tingut en altres segles.

No es pot entendre la situació de la literatura catalana durant l'Edat Moderna sense conèixer la conjuntura política i social en què es trobaven les terres de parla catalana en aquells segles.

Els factors que influïran en la crisi de producció de literatura en llengua catalana són diversos, i apareixen alguns d'ells ja en el segle XV. Alguns d'aquests factors són el Compromís de Casp (1412) (que donarà entrada a la dinastia castellana dels Trastàmara), o la unió dinàstica amb Castella (1469) i el consegüent trasllat de la cort a terres castellanes, fet que provocarà la castellanització de les capes més altes. El pas del poder polític a la casa reial castellana, fet que al capdavant no és més que una manifestació més d'un innegable afebliment del país, és només un primer símptoma de l'esfondrament general que es produeix arran de la unió amb Castella a causa del matrimoni d'Isabel i Ferran. El centre de gravetat polític es centra a Castella, i aquesta hegemonia es manifesta en tots els aspectes. Com a conseqüència, la llengua castellana atreu cada vegada més les classes dirigents, que abandonen el català com a llengua literària.

Una determinada interpretació de l'humanisme duu a una pèrdua de prestigi de la llengua catalana (llengua vulgar) en front de la llatina (llengua dels grans clàssics). Així, mentre uns abandonen el català en benefici del castellà, d'altres el substitueixen pel llatí.

Al segle XVI, els Països Catalans viuen una situació de violència (provocada per diversos factors) que culminarà amb la guerra de les Germanies al País Valencià i a Mallorca (1516–1556), i la guerra dels Segadors al Principat (1640–1659). El Tractat dels Pirineus (1659), que suposarà la pèrdua de les comarques de la Catalunya Nord en benefici de França, i la derrota de la causa recolzada pels catalans en la guerra de Successió (1702–1714), acaben de definir el gris panorama en què els Països Catalans es trobaven. Com a conseqüència de la Guerra de Successió, Felip V pren venjança de Catalunya prohibint l'ús de la llengua catalana en els documents oficials, fent-la fora de l'escola, i substituint, a més, totes les Universitats del Principat per la de Cervera, ciutat que li havia restat fidel. El Decret de Nova Planta (1716) esdevindrà el símbol de la pèrdua de les llibertats nacionals catalanes. El català desapareix, doncs, de la vida oficial del país.

Si fins ara la Corona d'Aragó era una potència política-militar important, a partir del segle XVI els territoris que la conformen esdevenen una peça secundària de l'extens Imperi Espanyol. A més, al fragmentar-se el territori en virregnats, comença a perdre's la consciència d'unitat cultural dels territoris de parla catalana.

Els autors cultes del temps, que podrien aixecar la literatura a l'alçada de la bona època, es popularitzaren massa: no creuen en la llengua més que com a vehicle d'una cultura popular.

En aquest període de baixa, hi ha una altra conseqüència, i és l'acreixement del gust per la literatura tradicional: pel cançoner, per les rondalles i per les llegendes.

En l'època en què la literatura culta es trobava en plena decadència, el poble va saber mantenir, crear i

conservar tot un tresor de troballes poètiques i narratives i, sobretot, la vitalitat expressiva de la llengua.

En el terreny literari, ja no crea: s'imita o es repeteix. Com si hagués perdut confiança en l'eficàcia de la llengua pròpia, però sense arribar a assimilar-se la que va infiltrant-se, rica de prestigi social i polític.

A poc a poc Catalunya decadent es torna bilingüe en literatura. I el bilingüisme és assecador de la creació pura.

Tanmateix, tot i la pèrdua de posicions del català pel que fa a la llengua culta, l'idioma del país continuarà sent, durant aquests segles, l'única llengua d'ús oral i escrit entre les classes populars, cosa que quedarà ben palesa en la vitalitat de la literatura popular.

Literatura Popular

Entenem per literatura popular aquella literatura que és transmesa oralment i que és d'autor desconegut, de tal manera que amb el temps una determinada composició ha pogut anar canviant segons el gust del poble fins al punt que podem afirmar que és una literatura "feta pel poble". Oposem "literatura popular" a "literatura culta", que és aquella literatura l'autor de la qual té consciència de ser-ne el creador i generalment s'engloba en un moviment estètic, ideològic i cultural d'una determinada societat i d'un determinat moment històric.

Entre els segles XVI i XVIII, a diferència de la literatura culta, la literatura popular catalana gaudeix d'una gran vitalitat. Els autors populars, doncs, es mantindran fidels a la llengua, encara que sovint trobem en les composicions el manlleu de castellanismes i gal·licismes.

Els gèneres populars i tradicionals pels quals el poble mostrà més afecció fins el segle XIX constitueixen un dels testimonis més importants de vitalitat de la llengua catalana durant els segles de decadència.

Dins del conjunt del cançoner català, els gèneres que van ser més ben acollits i damunt els quals va continuar l'acció recreadora de la tradició es podrien classificar en cinc grups: els goigs, les nades, les cançons religioses, les cançons de bandolers i de lladres de camí ral i les corrandes i cançons de pandero (aquests cinc grups oscil·len entre formes de poesia semipopular –per exemple els goigs– i altres plenament populars com són les corrandes).

La major part d'aquestes composicions (fora dels goigs i de les corrandes) estan escrites en romanços de set, sis o cinc síl·labes, sempre segons el còmput català.

Només el cançoner ens ofereix una imatge real de l'estat de la llengua catalana durant els segles de la decadència i ens mostra com evoluciona espontàniament fins a les solucions actuals.

Deixant de banda els castellanismes flagrants, els que hi trobem solen ser col·loquials: adios, antes, cegos, enterro, gallardo, guapo, iglesia, limosna, limpia, malograt, menos, modos, ninyo, pues, raios, recibir, ruido, sombra,...

Molts noms propis, també els trobem en forma castellanitzada i perviuen encara d'aquesta manera en el català parlat d'avui: Domingo, Fernando, Francisca, Cristo, Isidoro, Simon,...

Altres noms (propis i comuns) es presenten sota formes avulgarades: Avistòtil (per Aristòtil), Barrabam (per Barrabàs), Martra (per Marta), humelitat (per humilitat), vergenitat (per virginitat), vull (per avui),...

Perviuen, d'altra banda, formes arcaiques com pus o puis (actual puix), especialment als goigs.

O la terminació en –am –au per a la primera i segona persona respectivament del present d'indicatiu.

Gràcies a les facilitats de publicació i difusió a partir de l'invent de la impremta, es conserva un nombre elevat de composicions de caire popular de l'Edat Moderna.

Gèneres populars i tradicionals

• Poesia

Els goigs

Els goigs són cançons religioses que lloen les excel·lències de Jesucrist, la Verge i els sants. Són una litúrgia popular, practicada en actes de devoció col·lectiva, com patronatges, processons, romiatges, captiris, novenes,... i formen part, en certa manera, de la cerimònia.

Són un gènere essencialment narratiu, que explica la troballa d'una imatge o d'unes relíquies, la vida i el martiri d'un sant, els miracles que la seva intercessió ha obrat...

Són d'arrel medieval i àmpliament conreats als Països Catalans fins a l'actualitat (la tradició dels goigs no s'interromp en cap moment de la història de les lletres catalanes i en els segles XVIII, XIX i fins i tot al XX es continuen escrivint i imprimint). Són semipopulars perquè han confiat la seva supervivència, no pas solament a la memòria col·lectiva, sinó també a l'impremta (La manera d'imprimir els goigs va quedar fixada a mitjans del segle XVII).

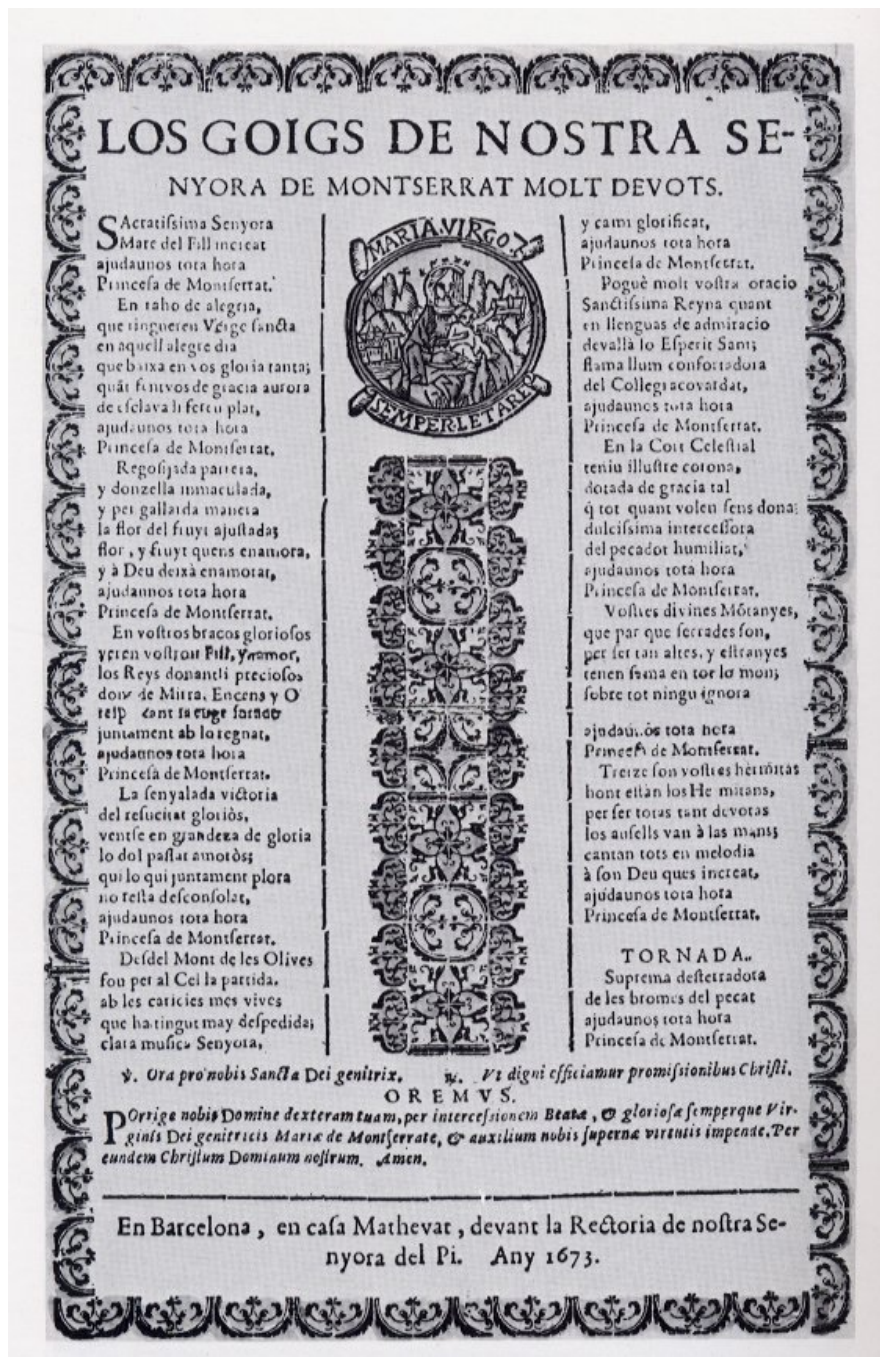
L'autor del goig, com és característic de la literatura popular, és generalment anònim, encara que alguns apareixen signats per rectors i clergues. Durant aquests segles de decadència els fulls dels goigs s'escampen per Catalunya i constitueixen per molta gent l'única possibilitat de lectura en català. Els goigs han estat el gènere de conreu més fecund a Catalunya, i es calcula que n'existeixen uns trenta mil.

El costum de cantar goigs per implorar la protecció celestial té una llarga tradició, que ja trobem documentada a la Crònica de Ramon Muntaner.

Molts pocs goigs han arribat amb la corresponent notació musical. La lletra era estampada, però la melodia era confiada a la memòria de la gent.

La forma estròfica dels goigs prové de l'antiga dansa provençal (gènere especialment cultivat pels trobadors catalans). L'estrofa típica del goig consisteix en versos de set síl·labes amb una tornada inicial de quatre versos de rima encadenada (abab) o creuada (abba). Acostumen a estar formats per set o vuit cobles de sis versos cadascuna i amb "retronxa" (represa dels dos darrers versos o les dues darreres rimes de la tornada inicial). També tenen una tornada final de quatre versos que rimen com l'estrofa inicial. N'hi ha però de molt extensos (uns de sant Josep en tenen divuit; uns de sant Lleïr, vint-i-vuit; i uns de la Puríssima, trenta-quatre).

Hi ha una variant mètrica i estròfica dels goigs, que estan escrits en codolades (versos aparellats o combinats de set i de tres o quatre síl·labes).

Aquest goig dedicat a la Mare de Déu de Montserrat, va ser imprès a casa Mathevat, davant l'església del Pi, a Barcelona, l'any 1673.

La vida de sant Pere, segons els textos bíblics, és el tema d'aquest goigs impresos pel gironí Josep Bro a les darreries del segle XVII, ja en època barroca però amb reminiscències medievals en la seva composició artística. I amb una curiosa referència al patrocini sobre els pescadors, que el tenen per Petró celestial.

L'estampa Barcelonina de Tecla Pla, viuda Sala, fou una de les més actives en la producció d'estampes populars i de goigs en els segles XVIII i XIX, i encara existeix avui en dia, més coneguda com a llibreria, al carrer de Fontanella.

La devoció a sant Josep és relativament moderna. La trobem ben representada a partir de l'època barroca, quan el seu nom apareix sovint a les portades de baptisme. La dita De Joseps, Joans i ases, n'hi ha per totes les cases

deu ser d'aquesta època, ja que a l'edat mitjana era un nom poc usual a Catalunya, i ben poques esglésies i capelles el tenien com a padró.

Les nades

Les nades, com els goigs, són cançons religioses que, en aquest cas, fan referència al temps de Nadal. Però si la temàtica nadalenca s'ha mantingut substancialment la mateixa al llarg de la història, la interpretació que l'home i el poble cristià n'ha fet ha variat sensiblement segons el temps. El color de cada època s'ha filtrat dins el gènere amb la seva empremta inconfusible.

A diferència dels goigs, però, no han tingut una fixació en paper, sinó que ens han arribat a través de la difusió oral. La majoria de les antigues cançons de Nadal (anterior al segle XV) s'han perdut de la tradició oral i només les hem pogut conèixer gràcies als manuscrits. De les escrites en els segles XVI i XVII, n'han pervingut un petit nombre, les que solen narrar l'alegria dels pastors. Aquestes últimes estan relacionades amb les representacions fetes fora del recinte sagrat, caracteritzades per una intervenció molt accentuada de l'element profà personalitzat en els pastors.

És molt freqüent trobar una lletra que a diferents indrets es canta amb una melodia diferent i també a l'inrevés; una mateixa melodia que té diferents lletres, cosa que demostra la seva gran popularitat.

Les nades vivents avui en la tradició oral del nostre país daten del període comprès entre començaments del segle XVIII i el primer terç del XIX.

Quant a estrofisme, el més habitual són les cobs de quatre versos entre cinc i set síl·labes. En alguns casos també trobem nades sota la forma de romanç, codolada, nova rimada o decasíl·lab.

La música de les nades sol tenir unes qualitats molt superiors al text literari. Generalment, són melodies molt més antigues que la lletra. Aquestes melodies no totes eren d'origen religiós o nadalenç, de vegades eren ben profanes. Sembla ser que la melodia de El desembre congelat era una cançó de taverna francesa del segle XV i la melodia de El noi de la mare era una cant de marxa de la infanteria espanyola de les guerres de Flandes.

La temàtica de les nades se sol distribuir en quatre grans grups o episodis corresponents als moments culminants del cicle:

- L'Anunciació de l'àngel a la verge

Dins d'aquest grup, que és un dels més fecunds, incloem les cançons que tracten de l'Anunciació pròpiament dita i les que glossen el dubte de Sant Josep en veure la Verge prenyada.

Per damunt de totes hi ha la popularíssima La Mares de Déu / quan era xiqueta (Aquesta cançó s'ha conservat en versions molt divergents.):

La mare de Déu	Ab santa Susagna
Quan era xiqueta	I santa Pauleta.
Anava a costura	Estava retirada en una cambreta;
A aprendre de lletra,	L'àngel n'hi va entrar
Ab son coixinet	Per la finestreta:

I la cistelleta.	–Déu vos guard, Maria,
Portava pa i nous	de gràcia sou plena;
I alguna panseta;	parireu un Fill,
En feia fustets	serà Fill de Verge,
I teixia veta.	se dirà Jesús,
Ella n'ensenyava	Rei de cel i terra.
Ab dues santetes,	

- el Naixement

En aquestes nades, apareixen diferents moments: algunes es limiten a presentar-nos Josep i Maria de camí cap a Betlem i neguitosos perquè s'acosta l'instant del naixement, d'altres que arrancant del camí de Betlem arriben a descriure els episodis del Naixement, l'Anunciació, els presents que els pastors fan a l'Infant i l'adoració dels Reis.

Hi ha moltes cançons que inicien el relat en el Naixement i després segueixen amb els altres episodis. D'altres commemoren l'alegria dels esposos, i d'altres, finalment, expressen la sol·licitud de la Mare envers el nou nat en forma de cançons de bressol, com El Noi de la Mare:

–Què li darem, a n–el Noi de la Mare?

Què li darem, que li sàpiga bo?

–Panses i figues i nous i olives,

panses i figues i mel i mató.–

Tam patantam, que les figues són verdes;

Tam patamtam, que ja maduraran.

Si no maduren el dia de Pasqua,

Maduraran en el dia del Ram.

–Què li darem, al fillet de Maria?

Què li darem, a l'hermós Infantó?

–Li darem panses en unes balances,

li darem figues amb un paneró.–

Cal encara un altre apartat, dintre d'aquestes nades al·lusives al Naixement, per aquelles que expressen l'alegria de la naturalesa, que la joia del Nadal es reflecteix en la natura morta de l'hivern i la fan reverdir de sobte o que canten l'alegria de les bèsties. Així una natura capgirada apareix al començament de la

popularíssima i àgil cançó El desembre congelat:

El desembre congelat,

Confús es retira;

Abril, de roses coronat,

Els hòmens admira

Quan en un jardí d'amor

Naix una divina flor,

D'una ro, ro, ro,

D'una sa, sa, sa,

D'una ro,

Duna sa,

D'una rosa bella,

Fecunda i donzella.

La cançó que expressa amb més delicadesa l'alegria de les bèsties a la nit de Nadal és El cant dels ocells, molt popular per la seva melodia a les terres catalanes:

Al veure despuntar

Lo major lluminar

En la nit més ditxosa,

Los aucellets cantant

Lo vénen festejant

Amb la veu melindrosa.

- L'Anunciata i l'adoració dels pastors

Aquí es relaten els episodis de l'anunci del Naixement fet per l'àngel als pastors i de l'adoració que ells rendiren a l'Infant.

La reacció dels pastors la trobem descrita amb gràcia al començament de Si el cel de la cort envia, que repeteix una tornada de celebració:

Amb melodia	Toca'l Pasqual,
Canta i refila,	Tam patam tam,

Toca timbal,	Que són festes d'alegria
Tam patam tam	Estes Pasqües de Nadal.

Una altra cançó dialogada, és El rabadà, on hi ha un viu contrast entre el majoral ple de voluntat per anar a Betlem i el rabadà que s'hi oposa amb respostes a vegades malhumorades i escèptiques i a vegades gracioses (la versió aplegada en els manuscrits del segle XVIII acaba malament, el rabadà arriba a convèncer el majoral de no anar a Betlem):

–En Betlem me'n vull anar.	–Sabràs com aquesta nit
Vols venir, tu, rabadà?	ha nat Jesús infinit.
Vols venir, tu, rabadà?	–Qui t'ho ha dit?
–Vull esmorzar.	–Un àngel que va volant,
–A Betlem esmorzarem	pel món ho va publicant.
i a Jesús adorarem.	–No serà tant!
–Massa hi ha neu.	

El dimoni escuat ens mostra al pobre dimoni que volgué participar en els balls i l'alegria de l'Estable:

Per la cova passava	Els pastors que l'obiren
Un dimoni escuat,	Se li tiren al damunt,
Carat, carat;	Patim, patum,
Sentint tanta gatzara,	I tantes n'hi mesuren
També s'hi és posat,	Que el deixen mig difunt,
Carat, carat.	Patim, patum...

Insensiblement, el poble que assisteix a les commemoracions litúrgiques o festives de Nadal tendeix a identificar-se amb els pastors. Hi ha cançons que no se sap si canten els pastors o el poble fidel, i l'escena no se sap si és a l'establia de Betlem, l'església o la llar familiar amb el pessebre. Els temes i motius de la celebració tradicional nadalenca s'interfereixen amb els temes i motius evangèlics i de tradició religiosa. Aquest fenomen apareix clarament a la popular cançó fum, fum, fum, en la qual, després de fer esment del Naixement a l'Establia, es converteix en una cançó de celebració de la diada de Nadal:

A vint-i-cinc de desembre,	Molt principal,
Fum, fum, fum,	Quan n'eixirem de matines
Ha nascut un Minyonet,	Farem bones escudines.
Ros i blanquet,	Déu vos do unes santes festes

Ros i blanquet,	amb temps de fred i calor,
Fill de la Verge Maria,	i molt millor,
N'és nat en una establia...	i molt millor
A vint-i-cinc de desembre	fent-ne de Jesús memòria
N'és el dia de Nadal,	perquè ens vulgui dalt la glòria.
Molt principal,	

- l'adoració dels Reis i la Fugida a Egipte

Els episodis de l'arribada i l'adoració dels Reis d'Orient, la Degollació dels Innocents i la Fugida a Egipte de la Sagrada Família formen tot un entrellat dins l'evangeli de Sant Mateu i han donat origen a un nombre més aviat escàs de nades. Malgrat que els Reis, per exemple, eren personatges cabdals en els drames litúrgics i en les representacions plàstiques de l'Edat Mitjana, han estat sempre personatges secundaris a les nades.

Els tres Reis se'n van:

Els tres Reis se'n van,

Se'n van a adorar-lo;

En troben per guia

L'estrella de l'alba.

.....

Quan són a Betlem

L'estrella s'apaga.

Veuen ala senyora

Que al portal s'estava.

–Bon dia, la Verge,

Verge i Sobirana,

Venim a adorar

El Rei que és nat ara.

–Entreu, Reis d'Orient,

de molt bona gana._

Un li entrega encens,

Or i mirra els altres.

Les cançons religioses

Són les composicions de contingut religiós i de caient popular que són vives encara a la tradició oral o que foren recollides pels col·lectors de finals del segle passat o de començaments de l'actual en les seves missions de recerca. El llenguatge té un caràcter col·loquial, i les cançons es caracteritzen per una deformació molt accentuada de la temàtica (alteració d'episodis, confusió de personatges,...), per la presència d'anacronismes i pel decisiu allunyament de l'ambient litúrgic d'on sorgiren. En dir de l'ambient litúrgic, es vol dir de l'ambient oficial de l'Església, perquè de fet estan plenes d'una altra litúrgia, la litúrgia anomenada popular, que representa una adopció ancestral, per part del poble, de les cerimònies religioses, i que molt sovint frega la superstició i té tot l'aire d'un sortilegi.

Les cançons dedicades a sants solen relatar la seva vida i martiri, tot posant en relleu el fet més humà o més simpàtic que es pot trobar a la biografia. I sempre que és possible hi posen un escenari ingenu i anacròtic.

El grup de textos religiosos més nombrós i més interessant és el que fa al·lusió a la Passió de Crist. Com s'esdevé amb el misteri de Nadal, el sentiment popular s'hi aboca. D'altra banda, la complexitat de les rúbriques dels oficis de Setmana Santa és interpretada a la seva manera pel poble, i és per això que trobem abundoses mostres de l'anomenada litúrgia popular, de la qual pot ser un bon exemple El ram de la Passió, el cant que entonava la mainada el diumenge de rams, tot picant a terra amb el palmó, en el moment que, havent ja retornat la processó del temple, el capellà trucava a la porta:

El ram, el ram,

El ram de la Passió.

Obriu, obriu,

Obriu que volem entrar.

...

Les portes de l'església

Volem esbatanar.

....

Les portes de l'església

Mai més s'han de tancar .

Hi ha un grup de textos que es fa molt difícil de precisar si són verament tradicionals i populars o no: es tracta de textos d'intenció moral i penitencial, de pràctiques devocionals, meditacions sobre la mort i el judici, etc., que en part es troben recollides en els cançoners i en part estampades en fulls que s'escamparen per Catalunya a finals del segle XVIII i al llarg de tot el XIX. El grup més nombrós d'aquestes composicions doctrinals i morals és el referit a les darreries de l'home, la mort, el judici i el premi o el càstig. En una cançó, La Mort, hi ha un diàleg entre la Mort i una donzella que es condemna:

Desperteu-vos, donzelletes,

Que ja n'havau prou dormit ;

Ara n'ha arribada l'hora,

L'hora que haveu de morir,

–Fuig–me d'aquí, cuca fera;

no me'n doni tal espant,

que jo porto la bandera

de les nines principals.

–Donzelleta, só la Mort,

si mai l'heu vist pintada.

–La Mort pintada bé es veu,

però no matant, com feu.

A on tal vos heu posada?

Mata el meu pare, que és vell;

A la mare, després d'ell...;

Les cançons de bandolers i lladres de camí ral

Amb les cançons de bandolers i lladres de camí ral toquem les formes més ínfimes, els gèneres més arran de terra, de la poesia popular i tradicional catalana. Molts dels romanços que narren la vida i els fets dels capitostos de les quadrilles de bandits pertanyen a la literatura anomenada de canya i cordill i van tenir una vida efímera. Avui en dies són coneguts gràcies a les impressions fetes en els segles XVII, XVIII i XIX i no pas a causa d'haver-se conservat dins la tradició oral.

El bandolerisme català té, en la literatura, una projecció una mica particular. Concretament, és mitificat en dos moments: en la literatura castellana del XVII (tot just apagat el període d'esplendor de l'ofici de bandoler) i en els romanços catalans del segle següent (quan aquest ofici ja havia perdut tota la seva grandesa).

Entenem per romancer el conjunt de textos de tradició oral que van ser recollits a partir de la segona meitat del segle XIX per estudiosos de la literatura. El romancer català s'estén arreu dels Països Catalans, encara que el gruix més considerable de composicions que s'han conservat fins als nostres dies el trobem al Principat i a les Illes Balears.

El nombre de versos del romanç és indeterminat, encara que sovint són de set síl·labes. La rima sol ser assonant als versos parells i sense rima als versos senars.

El romanç, que és una poesia narrativa –una poesia que explica fets–, sol parlar de temes històrics, principalment dels conflictes esdevinguts entre els segles XVII i XVIII, com la guerra dels Segadors o la guerra de Successió, així com el fenomen del bandolerisme.

El bandolerisme, fou freqüent entre els segles XVI i XVII arreu de la Mediterrània, però als Països Catalans –i especialment al Principat– adoptà una gran virulència alhora que adquirí trets específics, com per exemple el fet de ser l'expressió d'una resistència patriòtica de lluita contra les autoritats alienes al país i, per una altra banda, per ser els bandolers defensors de certes classes socials, que tant podien ser la noblesa rural vinguda a menys en aquells segles com, segons els casos, de la classe popular. És sobretot per aquests trets específics que es produirà una mitificació de la figura del bandoler, mitificació que quedarà reflectida en els romanços.

Sembla que una de les causes decisives fou la crisi econòmica de començaments del XVI, produïda per la puja de preus arreu d'Europa.

Pel que fa a Catalunya, l'activitat més viva i més intensa del bandolerisme correspon al període comprès entre les darreries del regnat de Carles V i el primer terç del segle XVII.

A les causes generals que originaren el bandolerisme mediterrani cal afegir, a Catalunya, unes circumstàncies concretes: les de caràcter econòmic, que arruïnaren la noblesa rural. N'hi ha també de políticomilitars: la pervivència de les antigues lluites entre senyors feudals, els quals acostumaven de reclutar gent del País o immigrants per a nodrir els seus bàndols.

El bandolerisme és, doncs, la manifestació més desaforada i extremista de l'esperit de la terra.

Donada la persistència de la temàtica del bandolerisme català en autors de l'època que fan "literatura culta" (com Lope de Vega, Cervantes o Francesc Vicent García, que parlen en més d'una ocasió de bandolers catalans), les cançons de bandolers tingueren una gran difusió en les terres catalanes. Pel tractament que sempre o gairebé sempre es fa de la seva figura, és evident també que la figura del bandoler gaudia de les simpaties del poble, pel qual eren vistos com a defensors de la pàtria o com a venjadors de les injustícies a què la gent més humil estava sotmesa. Joan Serrallonga, Perot Rocaguinarda, Antoni Roca o Bac de Roda es convertiren en autèntics mites.

El final dels bandolers sembla que havia de ser inevitablement la forca, i en la majoria dels casos ho va ser. Eren penjats a la muralla, davant una nombrosa concurrència que assistia a l'espectacle, després d'haver-los passejats en processó per la ciutat i d'haver-los tallat les mans. Abans de morir es penedien sincerament de les seves culpes (solien ser bons cristians).

A banda de les **cançons de bandolers** també existien el que podem anomenar **cançons de lladres de camí ral**, on la figura del bandoler és vista en aquest cas com la d'un simple bandit; no trobem, en aquestes cançons, la mitificació o exaltació del personatge.

La cançó que resumeix millor totes aquestes característiques i que té alhora més valor literari és la Cançó de lladre:

Quan jo n'era petitet	Ofici de cada dia.
Festejava i presumia:	Vaig robar un traginer
Espardenya blanca al peu	Que venia de la fira;
I mocador a la falsa.	Li prenguí tots els diners
Adéu, clavell morenet!	I la mostra que duïa.
Adéu, estrella del dia!	Quan he tingut prous diners

Ara que ne só grandet	He robat també una nina;
M'he posat a mala vida;	L'he robada amb falsetat
Me só posat a robar,	Dient que m'hi casaria.

Aquesta cançó no esmenta cap nom ni fa referència a cap personatge concret: traça l'esquema ideal del bandoler galant i afortunat.

La intervenció de la mare és un dels temes que apareixen més sovint dins el gènere, ja sigui per evocar la infantesa, ja sigui imaginant un encontre a la presó o en els moments tràgics de la sentència o de l'execució, com a Els presos de Perpinyà:

La mare ja l'en va a veure	Ja en toquen la campaneta
Tota vestida de dol:	De la Santa Trinitat.
–Ai, fill meu, quan te criava	Llimosna per aquest pobre,
molta alegria em donaves,	Que la mort ja se li acosta;
i ara me'n dónes tristor!–	Feu als presos caritat.
Ja n'arrenca d'una daga:	Ja en toquen la campaneta,
–Ai, mare, veieu–la aquí!	Ja és hora d'anar a morir.
Pegueu–me'n tres punyalades,	–Gent que veniu al suplici,
Travesseu–me'n les entranyes,	fugiu de pecats i vicis,
Que per vós jo vui morir!–	preneu exemple de mi.

Moltes vegades el bandoler era traït per la seva amiga o per la noia que havia raptat i que s'havia mostrat condescent amb ell a l'espera de venjança. Altres vegades el delata l'amo de l'hostal on va a menjar o a allotjar-se, com a la cançó El Serraller:

Allí a l'hostal del Bollé	Mala passada els jugava:
N'han demanada posada;	A casa el governador
Demanen a l'hostaler	Un mosso a Vic enviava.
Si tenia un joc de cartes.	Ja hi fa anar cent granaders,
Se n'han posat a jugar,	Els millors que a Vic hi havia,
Tots els diners se'n jugàven;	Per agafar el Serraller
Quan ja no tenen diners	I tota la quadrilla.
Se n'han jugades les mantes.	A les dotze de la nit

No falta la versió humorística del gènere, com Lo regiment de Collbató, que fa la caricatura de la formació d'una quadrilla i de l'empresa que es proposen:

Un poble com Collbató	Ab pistoles als costats
Gran regiment formen ara,	I xarpó i punyal i sabre.
De Carnestoltes ençà	Qui prendrem per capità?
Que la bandera és parada.	Lo Gitano de la manta;
–Adéu, Ribereta, adéu;	Per sargento el Nas de Bou,
adéu, Ribera i Rebato,	I el cabo serà Rebato.
i el Poca-roba també,	Quan ne serem tots armats
que la llengua mai li para.	En farem grossa avançada
Les armes que us donaran	A dintre d'un galliner,
Seran escopeta llarga,	Que els farem batre les ales...

Corrandes i cançons de pandero

Semblantment als refranys i rodolins, les corrandes i les cançons de pandero són estructures poètiques de caràcter breu i senzill, i que per tant donen molt marge a l'espontaneïtat.

Les **corrandes** són cançons curtes, generalment de quatre versos de set síl·labes (abab o abba). Per a les cançons de cinc versos la combinació sol ser abbba; i per a les de sis abbaab o abbaba.

A les Illes Balears també se les anomena "gloses" i "cançons botxetes", i al País Valencià "cançons" i "cobles". Es caracteritzen per una gran varietat temàtica: són cants d'amor o de despit i d'enyorança, lloances a noies o fadrins, cants de treball o de ronda, felicitacions,... (La temàtica gira al voltant de l'amor o del treball). La seva relació amb les cançons de pandero és molt evident: molt sovint aquestes semblen una ampliació de la corrandia. Així, per exemple, aquesta corrandia és la primera part de la cançó de pandero A la vora de la mar:

A la voreta de la mar

Hi ha un arbre d'esperança.

Totes les hores del dia

Les fulles fan mudança.

La corrandia, pel seu estil directe i popular, sovint carregat de sentit i d'intenció, es troba molt a la vora del refrany i d'altres manifestacions populars. Per això no té res d'estrany que, per exemple, de vegades les dedicades a lloar la bellesa d'una noia no siguin realitat altra cosa que entrectocs:

Diuen que només les lletges

Tenen cabuda en lo cel;

Si és veritat, moreneta,

Dreteta vas a l'infern.

No és estrany que hi hagi corrandes bilingües, és a dir, que contingui versos sencers del castellà:

No me tires saeta,

Que no soy toro,

Tira'm clavellinetes,

Con ramo de oro.

Els termes de comparança de les corrandes solen ser els elements naturals: el mar, els arbres i les flors, el cel, la lluna, el sol. Generalment la comparança es produeix d'una manera senzilla i sense cap mena de complicació:

Ja florirà la murtera

si està prop de regueró;

també florirà l'amor,

estimat, si és vertadera;

Entre el clavell més hermós

I la rosa més galana,

Més fragància i hermosura

Té una xica valenciana.

Nombroses corrandes expressen la petició d'amor:

Una vida, dues vides,

Quantes vides teniu vós?

Vós teniu la meva vida

I la vida de tots dos.

La **cançó de pandero** podem dir que és una ampliació de la corrandà. Posseeix els seus mateixos trets, però té una major llargada i és una cançó cantada, amb una melodia monòtona i repetitiva. Tenien generalment un contingut de lloança i anaven dirigides a les persones presents a la taula: a la núvia, al nuvi, als familiars i als amics, si es tractava d'un casament; a la criatura, a la mare i al padrí, si es tractava d'un bateig; a les autoritats i convidats, si era una festa o celebració; etc. El cant era acompanyat amb la percussió d'un pandero, del qual penjaven cascavells i cintes de colors. El text era una breu cançó de vuit versos heptasil·làbics, generalment de

rima assonant o imperfecta, i caracteritzada per una certa simetria a l'estructura:

Gran quimera la gent tenen,

Gran joe, de jo i de vós.

Gran quimera la gent tenen

Si mos casarem los dos.

Gran quimera la gent tenen,

No l'haurien de passar:

Les gotes del cel quan cauen

Totes saben on anar.

A les cançons de pandero hi ha sempre un vers que es repeteix amb insistència al llarg de la composició. Aquest vers constitueix una mena de recolzament damunt el qual es van fent variacions. La simetria de la seva estructura de vegades arriba a ser gairebé perfecta i el sentit no progressa, és a dir, a la segona part es repeteixen gairebé literalment els mateixos conceptes que a la primera:

Son sogre de la núvia

N'és un home molt gentil,

Que n'ha collit una rosa

I l'ha donat al seu fill.

I son sogre de la núvia

I son sogre de la dama

A un bon home l'ha donada,

Que és un home molt gentil,

I n'ha collit una rosa

I l'ha donat al seu fill.

Les cançons de pandero expressent molt sovint el sentiment d'una noia enamorada:

Les finestretes me'n fan goig,	Si jo sabia de cert
Cavaller, de vostra casa;	Que vostè fos per a mi,
Les finestretes me'n fan goig,	Al peu de la seva porta
També el brancal de la porta.	Hi plantaria un jardí.

Les finestretes me'n fan goig	Lo jardí que hi plantaria
I els pedrissos del carrer.	Estaria molt mirat:
Cavaller, al vostre llinatge,	Tot de pensaments i roses
Temps ha que hi voldria ser.	I la meva voluntat.
A la vora de la mar	Claveller de nou mil fulles
n'hi ha un arbre d'esperança;	De cinquanta mil colors;
totes les hores del dia	A cada fulla una lletra,
les fulles fen trasmudança.	Tinc escrit lo nom de vós,
Les fulles fan trasmudança;	Claveller de nou mil fulles,
També la faria jo!	Les més altes del claveller...
Si vostè muda d'aimada,	
Jo mudaré d'aimador;	

• El teatre

Teatre religiós.

Donada la importància del gènere teatral en els segles XVI a XVIII, l'Església, com també havia fet a l'Edat Mitjana, l'utilitzarà amb voluntat pedagògica i propagandística.

L'estil que usarà serà semblant al de la literatura popular, precisament per aquesta voluntat d'arribar al poble. Així, aquest teatre religiós, amb els anys serà assumit per la col·lectivitat.

En els segles de l'Edat Moderna, el teatre religiós no incorporarà nous corrents sinó que perpetuarà els que ja existien anteriorment. Per això dividim el teatre d'aquest període segons els mateixos cicles temàtics que trobem a l'Edat Mitjana.

El primer és el **Cicle de nadal**, en el qual apareixen temes com el naixement de Jesús o l'adoració dels pastors i dels reis. L'obra més remarcable d'aquest cicle és el *Cant de la Sibila*, que es troba ja documentat en llatí el segle X i que al segle XVI es continuava representant arreu dels Països Catalans (cal dir que avui dia es manté a Mallorca i a l'Alguer (Sardenya)). Més modernament aparegueren els *Pastorets* o *consuetes*, que avui dia encara es representen.

Un segon cicle és l'anomenat **Cicle de Pasqua**, que tracta de la mort, passió i resurrecció de Crist. Un dels textos que es conserven del segle XVI d'aquest cicle és el *Misteri de la Santíssima Passió de Crist* de Cervera, que se sap que ja es representava a l'Edat Mitjana.

Un tercer cicle és el **Cicle assumpcionista o marià**, que es centra en els fets finals de la vida de la verge. L'obra més coneguda d'aquest cicle és el *Misteri d'Elx*, probablement d'origen medieval.

Com a quart cicle trobem el **Cicle hagiogràfic**, que tracta sobre les vides i els miracles dels sants, de manera semblant als goigs. Els "balls parlats", molt estesos pel Principat i pel País Valencià, en són l'exemple més paradigmàtic –els balls de diables o la Moixiganga valenciana provenen d'aquest tipus de teatre–.

El cinquè cicle és el **Cicle Bíblic**, que posa en escena de manera didàctica passatges de l'Antic Testament. Un exemple d'aquest cicle teatral serien alguns misteris valencians, com el *Misteri d'Adam i Eva* i el *Misteri del rei Herodes*.

Finalment, el sisè i últim cicle és el **Cicle de Corpus**, que barreja aspectes litúrgics i pagans.

Teatre profà

S'ha dividit el teatre popular profà dels segles XVI a XVIII en tres tipus de peces: entremès, mascarada i farsa. L'**entremès** és una peça còmica breu que pren especial rellevància a les acaballes del segle XVIII. L'entremès reflecteix la vida quotidiana de persones i situacions, i sorprenen especialment bé per el seu caràcter humorístic bé per la seva senzillesa de l'argument que proposes, a partir d'un simple engany. Està compost amb versos característics del gènere popular –com la codolada o el romanç, entre d'altres–, i sovint tenen una intenció satírica. Normalment es representaven com a complement d'una obra més llarga i considerada més important, de la qual l'entremès en feia de complement.

La **mascarada** és un tipus de representació acompanyada de cant. La temàtica tant podia ser còmica com històrica. Tingueren especial acceptació els segles XVI i XVII.

Ja per acabar, la **farsa** es defineix com a un tipus de composició sarcàstica. És una peça d'extensió breu.

• La prosa

Algunes de les composicions en prosa es transmetien també oralment. Les rondalles i les llegendes, delatores de formes i orígens ben diversos, sovint foren matèria primera per a autors consagrats que les situaren a nivell de peces literàries de gran qualitat.

La prosa (bàsicament rondalles, contes o acudits, fórmules i adagis) pateix al llarg del temps múltiples transformacions i per aquesta raó es fa difícil acotar els textos que pertanyen específicament al període.

Les **rondalles**, basades en fets imaginaris i fantàstics distints, poden ser meravelloses, d'animals, d'enginy, de beneïts o burlesques, segons que recreïn l'acció en territoris meravellosos, d'animals, de gent babaua, o en el terreny de les burels respectivament.

Són sovint planeres reduccions de mites ancestrals, ja sense la grandiositat que desvetlla el temor.

Les **llegendes**, tot i presentar-se com a històriques, contenen molts elements fantàstics. On hi apareixen les gestes i aventures de grans herois imaginaris o històrics: el valent Joan de l'Ós i la conquesta del foc, el gegant Rotllà, el mariner de Sant Pau, el Compte Arnau, Otger Cataló i els Nou Barons de la Fama, Guifré el Pelós i les quatre barres de sang, sant Jordi,...

Finalment hi ha les **tradicions** que atribueixen, farcides d'elements imaginaris, orígens irreals a elements de la realitat quotidiana: noms de llocs, de plantes, d'accidents geogràfics,...

El cançoner tradicional; i el refranyer,... contenen expressions i valors de saviesa popular, interpreten l'ànima col·lectiva.